

Л. ПЕРВОМАЙСЬКИЙ

ЗИМОВА КАЗКА

Наше життя,
як сон,
мйна...
Вже нам
не пити
горілки й вина,
Більше
прекрасних
жінок не любить,
Більше
нікого
по лицях не бить...
Випиймо,
друзі,
останній стакан,
Швидше станцюймо
останній
канкан,
Лисячі шуби
надіньмо важкі,
Вже коло ганку
чекає нас кінь...
*
Коню-вороню,
швидше
мчи!
Вітре морозний,
не плач,
мовчи!
Мила моя,
не тумань очей,
Це не остання дорога ще!
Стисни рукою
руку мою—
Я вже чимало промчав завірюх...
Ти не журись,
що розбито стакан,
Що одлунав наш
останній канкан...

Наше життя,
як весна,
мина...
Нумо, молитись
на пляшку вина!

*

Б'є копитами
кригу
кінь.

На рівні ноги
ванько
став.

Рвала повітря
швидка верства
Падала збоку
тінь.

Збоку
лишився міський парк,
Мчала дорога,
бліда,
як мрець...

—Знай, поганяй,
ламай собі карк!

Чортова хуго,
на герць!

Кригу копитами
кінь бив.

Сині полозки
і сніг— слизький...

*

Спереду горби,
Ззаду горби—
Синій сніг,
полозки— слизькі...

Гей, вітре-вітрило,
Не дми мені
в рило,

А дми мені
в спину
Суччому сину...

*

Гей, ванько,
поганяй коня,
Ще далеченько до білого дня...

Наші ще губи,
як терен,
терпкі,
Ще з силів
не вибився кінь!
Нащо нам
степ
і крижане намисто—
Зорі, як зорі...
Повергай до міста!

*

Сніг з-під копит,
як меткі горобці...
Знай—
розгулялися
«красні купці»!
Знай, розгулялись
під буряний свист...
Тільки й під бурю
не спить
комуніст!

Сніг з-під копит,
тільки
кінь хрипить,
Тільки кінь хрипить—
головою до копит!

*

Гей, вітер -вітрило,
Не дми мені
в рило,
А дми мені
в спину
Суччому сину...

*

Бо чи так пропадять,
чи інак
—пропадуть!

Будемо з піснею,
мила,
гулять!

Гей, ванько, поганяй
коня,

Ще далеченько
до білого
дня!

Хай пропадає ця
проклята
власть,

Хай пропадає
увесь її клас,
Нам не дихнути,
ні в гору піти...

Коню-вороню,
швидше
лети!
*

Сквер комсомольця.
ДПУ—ЧК

Віжки ванькова
натягує
рука:

«Може,
гражданчики,
зійдете тут?

Зійдете,
ввійдете—
буде вам капут!

Будете ганьбити
радянську власть?

Будете корити
робочий клас?

Чорта ритого
ніс вас
кінь—

Час тепер
не той
ї не ті
ваньки!

Ви вже розбили
криштальний стакан,

Ви вже станцювали
останній
канкан.

Більше вам
прекрасних
жінок не любить,

Більше
ваньків
вам
по лицях не бить,

Випала вам
в карти
бубнова масть,
В грати вас
затисне
радянська власть—
Власть
робітничих,
замаслених блуз,
Партія
і професійний союз!
Ваші гуляння
нам
не зруки,
Час тепер не той
і не ті
ваньки...
Ми хоч вас
і возимо—
п'яних мерців—
Та нащот іншого:
дякую—
мерсі!

ПЕТРО ЛІСОВИЙ

НАШІ СЛОБОЖАНИ

VI. „ОЙ, З-ЗА ГОР-ГОРИ ТА БУЙНИЙ ВІТЕР“...

Над річкою, над левадами, над луками котився теплий туман. Крізь нього казково виглядали верби й старі осокорі, що зараз скидались скоріше на тропичні праліси; очерета здавались бамбуковими хашами, а одинокі дерева на луках показувалися велетнями, що встали з небуття, щоб подивитись на цей світ і на змиршавілих людей. Все спало. Не дзвеніли на греблі весело молотками ковалі; не їхали шляхом валки хур до міста; не гонив пастух череди на толоку; не стукали праниками молодіці на кладках; міцно спочивали хлібороби; в стайнях сонно пирскали коні; в загородах лежали воли і ліниво ремигали; в кошарах темними купами лежали вівці. Глибокий передранішній сон охопив усю природу. Та ось на сході блиснула тоненька золота смуга—вісник близького дня. Першим заревів бугай у болоті, задерчали деркачі, на левадах почав бити на луках перепел, свиснула якась, рання пташка. Небо рожевіло, розгорялось і скоро запалало величезною пожежою. Туман почав танути, зникати; на тихих плесах кидалась риба; розправляючи крила, кахкали качки і луна далеко розносила те кахкання; пропливли з тихим гелюготанням гуси; десь ударилось відро об цямрину; в чистому повітрі далеко розносились перші людські голоси. Починався день з його турботами, працею, радощами й горем.

Цього прекрасного літнього ранку на подвір'ї Грицька Запорожця, одного з нащадків Антона Запорожця, можна було бачити таку сцену. Грицько сидів на лаві, а поруч нього стояв високий білявий хлопчик років дванадцяти, його старший син. Грицькова жінка Марія, худа й змучена, тримала в руках ікону і говорила зі слізьми:

— Поцілуй, сину, святу ікону і хай тебе пресвята владичиця богородиця наша візьме під свій святий покров. Шануйся, сину, серед чужих людей, не забувай батька, матір, почитуй бога, то і в життю він пошле тобі щастя!..

Хлопчик побожно перехрестився і поцілував ікону. Марія тоді полізла до скрині і вийняла невеличкого срібного хрестика.

— Благословляю тебе, сину, оцим хрестом!.. Не скидай його ніколи! Скинеш або загубиш,—нешасливий будеш!..

Вона наділа йому на шию хрестика, а хлопчик нахилився, щоб поцілувати матері руку, при чому у нього з очей закапали гарячі сльози. З лежанки та полу на нього дивилось ще чотири пари очей. Марія повернулась до них:

— А тепер попрощайся, сину, з братіками та сестричками, бо йдеш у чужу сторону, в чужі люди!

Він перецідував їх усіх і тоді всі троє вийшли у двір. Над обрієм саме сходило сонце. Батько й мати повернулись туди і почали побожно хреститись, хлопець теж. Нарешті Грицько надів ґлапку і пішов до воріт, хлопець, перекинувши торбину через плече, за ним, а Марія заголосила за сином, як за покійником.

Того материного голосу і тих сліз Макар потім ніколи не міг забути. Правда, закони економічного розвитку йому були невідомі, не знав він і того, чому саме мусить іти до міста, яке здавалося батькам його якимось Ельдорадо, де їх син мав знайти своє щастя. Але він якимось півсвідомо відчував у цьому велику несправедливість, яка відривала його від рідних і кидала кудись у широкий, невідомий світ. Це майбутнє лякало його, і поки він ішов поруч з батьком до станції, слюзи ввесь час наvertsались йому на очі. Він все оглядався назад, сподіваючись на якесь чудо, і тоді не треба було йому їхати з села, бо бажав всією істотою своєю повернутись назад. Але чуда не трапилось.

В Енськ вони прибули надвечір і зупинились у заїзді, де завжди слобожани зупинялись. Власник заїзду був настільки люб'язний, що коли взнав, за чим Грицько приїхав до міста, то порадив йому, як пристроїти хлопця. Ваяй, сказав він, на Ковалівку, там найшвидше його візьмуть. Другого дня вони пішли на Ковалівку і почали ходити від робітні до робітні, при чому кожному хазяїнові Грицько пропонував узяти сина до себе за учня. Хазяї дивились на цього худорлявого, високого хлопця і відмовлялись. Грицько почав уже зневірятись, але надвечір один власник кузні взяв хлопця. Грицько оддав сина в його повне розпорядження без ніяких умов.

З цього почалась справжня життєва путь Макарова. Можна б було про неї написати багато, а можна й кількома словами обмежитись. Одно слово, це була путь сотень і тисяч селяків, що їх нужда виштовхувала з села до міста і які проходили науку життя серед стусанів хазяїнських, стусанів старших робітників; коли вони самі підростали, то так само починали роздавати ті стусани меншим; спершу бігали за горілкою, а згодом і самі починали пити. Якихось моральних приписів Ковалівка не давала; хазяї найбільше дбали про те, щоб виховати в учнях покору і задоволення своїм становищем. Так, мовляв, споконвіку було, так і буде. Хто дужчий та здатніший, хто не ледачий, той може ще як-небудь досягти свого за допомогою бога; але коли тобі в життю не щастить, то не ремствуй, а покійно неси своє ярмо. Макар прекрасно засвоїв цю життєву філософію і нічим особливим не відзначався від решти своїх товаришів. Минуло чотири роки, як він служив у свого хазяїна і він уже витягся на підпарубочого, але щоб особливо встиг у своєму реместві, то цього не можна було сказати. Зате у нього почала прокидатись друга звичка—він почав вдаватись у горілку, а поруч з горілкою у нього з'явився нахил до бешкетів та бійки. Через один такий бешкет, коли він подержав добре свого хазяїна за груди, йому до-

велось покинути кузню, де він провів кілька років, і йти шукати другої. Відтоді почались його блукання від хазяїна до хазяїна, поки йому не пішов 21 рік і треба було ставати на призов. Поїхав до слободи і там зустрів Любку Гармашівну. Макар був не поганий з себе, та й Любка була хороша, постояли вони кілька разів удвох на вулиці і припали одне одному до серця; закінчилося це залицання тим, що м'ясницями Макар і Любка побралися. Макар тоді працював на так званих «Нових Заводах». Він найняв на околиці Енського невеличку квартиру, перевіз жінку, і життя пішло далі. Років зо два Макар з жінкою жив нічого; він хоч і випивав, але дуже рідко. Заробітки у нього були не погані і він навіть почав мріяти про власну хату. Цього йому не пощастило здійснити, бо посипались діти і жити стало скрутніше. А тут товариші-приятелі, а тут шинки та пивниці, що стерегли кожного робітника, дома ж жінка заклопотана, дитячий гармидер,—і Макар спершу помалу, а далі все дужче став випивати і проводити час у шинку. Любка не могла того ні стерпіти, ні перенести, бо бачила, що чоловік більшу частину заробітку лишає по шинках. Спершу вона було хотіла його присоромити, потім почала плакати й нарікати, а далі дійшло й до сварок. Макар усе те слухав, а робив своє; в хаті з'явилися злидні, недостача. Любка плакала, кляла свою долю. Тоді Макар почав бити її.

Таке було становище на початку нашого оповідання. Та ми мусимо тут визнати, ще одну рису Макарової вдачі,—він твердо вірив у бога і щонеділі ходив до церкви. Хоч би як був п'яний у суботу, хоч би як боліла йому голова на похмілля, а він неодмінно вистоював і утренью й обідню, при чому стояв на криласі і гарним тенором підтягував півчим. Отож весь світ замикався для Макара—за заводом, сім'єю, шинком і церквою. Справедливість вимагає сказати, що так жив не тільки Макар, так жила більшість його товаришів.

* * *

Вогні на заводі погасли. Чорною юрмою робітники, не змивши бруду й сажі, виходять з заводського двору. Там, за ворітьми, на багатьох з них чекають жінки, деякі з малими дітьми на руках; сьогодні саме полудно і жінки намагаються перейняти своїх чоловіків п'яниць по дорозі, коли не для того, щоб завернути їх додому, то хоч для того, щоб вирвати у них трохи грошей перед тим, як вони потраплять до шинку. Тут, перед ворітьми, часто відбувались драматичні сцени: жінки поривались до чоловіків, а ті їх відштовхували, лаяли останніми словами, а то й били, а потім зникали за дверима ясно освітлених шинків, звідки вже чути було музику, і там у п'яному чаді можна було хоч на короткий час забути і важку роботу, і хатні злидні, і виснажену жінку, і обірваних, голодних дітей. Це були не веселі випивки, це були швидше вияви чуття безнадійності розуміння того, що з життєвої петлі не вирватись, що все одно ти засуджений на безбарвне життя. Забутись хоч на хвилину, почувати себе щасливим, не думати про хатні турботи,—ось про що більшість з тих робітників, що сюди зайшли, думала. І справді, вже за півгодини вони були п'яні і виспівували пісень. А

в вікна заглядали жінки, щоб, вибравши слушний момент, забрати чоловіка додому.

Любка ніколи не виходила до заводських воріт зустрічати Макара. Раз гордощі їй не дозволяли, друге, сам Макар їй заявив, що коли вона вийде і острамить його перед товаришами, то він уб'є її. Любка знала вдачу свого чоловіка і не ризикувала; на що вона найбільше зважувалась, так це на те, щоб здалеку стежити за ним, коли він сидів зі своїми приятелями в шинку і зараз же тікала додому, як тільки він з'являвся, хитаючись, у дверях. Але сьогодні вона й цього не могла зробити. Дитина була хвора і не можна було вийти з хати. Старші діти давно спали, і Любка, взявши дитину, сіла коло вікна і тоскно вдивлялась у темряву осінньої ночі. Повільно, вимотуючи нерви, тяглися години; годинник спершу показав десять, потім одинадцять, далі дванадцять, а Марка не було. Серце Любчине наповнилось тривогою і вона металась по хаті, не знаходячи собі місця. З минулої получки Макар приніс додому всього кілька карбованців; а що як зараз проп'є всі, що тоді? В борг уже ніхто не дає, продавати нічого; і перед нею постало марево голоду. Що то за доля нещаслива їй випала! А скільки хороших та статечних людей її сватало, не дивлячись на те, що вона була бідна. Вона не послухала добрих порад і пішла за майстерового, поласилась на легкий хліб, як їй казали—от і має. Доскочила щастя!

В цей момент вона здригнулась,—здалеку пролунав Макарів голос, що, повертаючись додому, співав на весь голос «Єхал купчик молодой». Любка сіла на ослін і слухала той голос, що колись для неї був такий дорогий, а тепер його вона мало не ненавиділа. Запхикала дитина і вона взяла її на руки. Пісня наближалась, а з нею збільшувалась і тривога Любчина. Добре, як чоловік зараз ляже спати, а то ще почне й бити. Ось на ганку почулись п'яні кроки і через хвилину Макар, тримаючись за стіну, вліз до хати. Хитаючись, оглянув мутними очима кімнату і зупинив погляд на жінці. Сказав після довгої павзи:

— Здоров була, жінко! Є вечеря?

— Іди туди вечеряти, звідки прийшов!—відповіла з прихованою злістю Любка.

Макар скинув пальто, кинув на долівку шапку і важко сів на стілець. Довго крутив цигарку, потім поліз до кишені і поклав на стіл гроші жужмом. Любка скоса подивилась на нього, підійшла до стола і почала лічити. Так і є, передчуття її не обдурило, від получки лишилось небагато. Тут взяла її лють і вона почала чоловіка лаяти:

— Ах ти безсоромний! Ах ти кат! Де подів гроші? Пропив, з розструхами прогуляв? А діти он голодні, обірвані, мале хворе! Чим же будемо жити?

— Замовчи!—grimнув Макар.

— Не замовчу, не замовчу!—кричала з плачем Любка.—Доки ти нас будеш мучити? Який з тебе батько? На що тоді було на світ дітей пускати, коли ти так їх мучиш? І тобі їх не жаль? Га?

— Замовчи!—люто крикнув удруге на неї Макар і вдарив по столі кулаком.

— Не хочеш слухати, не подобається! Ти будеш гуляти, а ми будемо мучитись! А не діждеш ти!

Макар схопився і зі швидкістю, дивною як для п'яного, підскочив до Любки і вдарив її просто в скроню. Вона, як стій, упала на підлогу, а Макар несамовито почав бити її кулаками й чобітьми. Прокинулись старші діти і в хаті піднявся страшний лемент. Діти плакали й кричали:

— Тату, не бийтесь!.. Тату, не бийтесь!—і намагались відтягти його від матери.

Макар на мить випустив Любку, щоб розправитись з дітьми, а та, скориставшись цим, підвелась з долівки, страшна, розтріпана, вся збита і, ставши перед ним, кричала:

— Ну бий, бий ще! Катуй, муч! Бий! Чого перестав? Добивай уже?..

Макар метнувся до хати і знову попав її, тепер за коси, і став волочити по підлозі. Невідомо, чим би все це скінчилось, якби несподівано не відчинились двері і до хати не вскочив сусіда Макарів Тарас. Він відштовхнув Макара так, що той поточився аж до дверей, і нагнувся над Любкою, що лежала і тихо хлипала.

— А ти що тут за розпорядчик найшовся?—закричав Макар і кинувся на Тараса з кулаками. Але Тарас швидко скрутив Макарові руки, а Любці сказав:

— Тікай краще до нас, а я тут з ним упораюсь!

Любку не треба було прохати вдруге; вона вхопила з колиски дитину і побігла до Тарасової хати. Макар хотів був кинутись за нею, але Тарас посадив його на ослін.

— Пусти!..—рвонувся Макар.—Пусти, а то тобі в морду дам!..

Тарас тримав його твердо, а при цих словах сказав:

— Слухай, Макаре, коли ти не ляжеш мені зараз, то я тебе так одшлягаю, що до смерти не забудеш. Гляди, щоб потім соромно не було!

Це ніби вплинуло на Макара. П'яним голосом він запитав:

— Куди ж вона, ссукина доч, побігла? Де Любка?—і повернув своє п'яне обличчя до Тараса.

— Лягай краще спати, а завтра по-тверезу поговориш з жінкою!

Макара й справді вже розвезло і він не намагався більше пручатись. Прийшла Тарасова жінка, Оксана, заспокоїла і вклала дітей.

— Я тут ночую!—сказав Тарас.—А ти йди додому!—і з цими словами він ліг на лаві.

* * *

Макар прокинувся рано і ніби крізь туман пригадав події минулого вечора. Макар взагалі не був злою людиною і тому навіть пожалкував за тим, що вчора трапилось. Він озирнувся навколо. Бачить—жінки нема, дітвора сидить за столом, снідає, за ними ходить Тарасова жінка, та й сам

Тарас тут. Йому щось зашкребло під грудьми і він одвернувся до стіни. Тарас це помітив, посміхнувся собі в вус і сказав:

— Ну, що, прокинувся хоробний Єруслан Лазаревич? Вставай, снідати будемо!

— Не хочу.

— Брешеш, хочеш, але соромишся. Вставай!

Макар звівся і запитав у дітей:

— А де мама?

— Вони у дядька Тараса сидять!—відповіла дівтора хором.

— Підіть скажіть, щоб вона зараз же йшла додому.

Тарас на це зауважив:

— Ти так учора збив жінку, що на неї страшно глянути!—і давай йому виговоряти та казати, що так з сім'єю не можна поводитись. Довго він говорив, а Макар похмуро слухав, у нього свої думки в голові сновигали.

— Ти повинен перепросити жінку, Макаре,—казав Тарас.—Не добре ти робиш. Вона в тебе не жінка, а золото, а ти її живою в землю заганняєш. Добре, якби вона чим-небудь була винна перед тобою, а то ти сам винен, а на ній та на дітях злість зганяєш. Ти чоловік ніби не дурний, я тебе за розумнішого мав, а злість треба зганяти на комусь іншому!—скінчив Тарас загадково.—Ти от би спробував краще кинути пити. Ото б добре було!

Прийшла Любка, вся обв'язана хусткою, щоб не видно було синців, і наставила самовара; Макар весь час мовчав, потім, вдягся і мовчки вийшов з хати. Тарас з жінкою переглянулись, а Любка схлипнула:

— Знову, ірод, пішов до шинку!..

Тарас заспокоїв її, мовляв, хай чоловік трохи провітриться, це його заспокоїть, а він, Тарас, не дасть уже йому більше знущатись над ними.

З цього й почалось товаришування між Макаром та Тарасом. Ми вже зазначили, що по своїй вдачі Макар не був лихою людиною і коли й робив щось лихого, то цьому скоріше були винні обставини, ніж він сам.

Тараса він знав давно, бо вони і працювали на одному заводі і навіть в одному цеху, але ніколи не сходився з ним близько. Тарас не пив, по шинках не тинявся і взагалі тримався трохи осторонь від гультяїв. Були вони обидва навіть трохи земляки, бо Тарас виріс у Рубіжній, що була недалеко від Очеретної. Після описаного нами випадку Тарас попрохав, щоб його на заводі поставили поруч Макара; останній цим був дуже здивований, а Тарас весь час пильно за ним стежив і намагався вести з Макаром розмови. Макар слухав, а сам думав:

— Чи він перевіряє мене, чи що?

В суботу, перед гудком, Тарас сказав:

— Ти, Макаре, сьогодні приходи до мене чай пити і жінку бери з собою. У мене буде ще парень один. Посидимо, поговоримо.

Макар здивовано подивився на Тараса, проте не насмівся відмовитись, тільки сам собі подумав, чого це Тарас так запобігливо з ним пово-

диться. Вийшли вони з заводу разом, і Любка не мало здивувалась, що чоловік так зарання прийшов, у неї навіть зажевріла надія, що може й справді чоловік схаменувся і перестане пити; але вона промовчала з цим. Тільки він встиг умитись та передягтись, як прийшла Тарасова жінка кликати їх у гості. Макар почав був відмовлятись, але Оксана сказала, що коли вони не прийдуть, то й вона і Тарас навіки на них образяться. Макар пішов і просидів там цілий вечір. Щоб не було вже зовсім сумно, Тарас навіть пляшку горілки поставив. Говорили більше про завод, про майстрів, про порядки заводські, при чому Тарас здорово їх гудив, та все поглядав на Макара. Коли розходились, Тарас затримав Макара і дав йому тоненьку книжечку.

— Ти завтра будеш дома,—сказав,—на, почитай, щоб не було сумно. А потім скажеш мені, чи сподобалась вона тобі!

Макар сховав книжку в кешеню, подивився здивовано на Тараса і пішов. Ранком він згадав про книжку, і тому, що не було куди йти, то дістав її і більше з цікавості, ніж з бажання читати, розгорнув. Спершу якось не читалось, бо до голови лізли різні сторонні думки, але згодом він таки примусив себе зосередити на ній увагу. І в міру того, як він читав, у нього зростало і здивовання, і страх, і навіть гнів. Нічого подібного ніколи йому не доводилось чути. В книжці критикувалось такі речі, що їх Макар вважав за безсумнівні, а критику їх мало не за блюзнірство. Ми вже, здається, згадували, що Макар був людина віруюча, на царя дивився очима мільйонів і всякий виступ проти цих основ свого світогляду вважав за особисту образу. Проте, його розумові не можна було відмовити в певній критичності, вся річ була тільки в тому, що розум той був приспаний. І можливо, що оті п'яні бешкети виходили не з зіпсутості його, а просто, як своєрідний бунт проти буденщини, проти злиднів, проти свого безправного становища. Все ж книжка, що її йому дав Тарас, зробила на нього далеко не те вражіння, на яке, можливо, той сподівався. У Макара прокинулося бажання сперечатися з Тарасом і з невідомим автором, оскільки писане в книжці стояло в критичній суперечності з усім його поглядами; а в тім, книжка настільки зацікавила його, що він цілий день просидів над нею, так що Любка не знала як і дякувати Тарасові за це.

Другого дня, коли повертались з роботи, Тарас спитав:

— Ну що, прочитав?

— Прочитав. Тільки багато там неправильно, по-моєму, пишеться.

— Зайди коли-небудь, потолкуємо.

Через кілька день Макар зайшов. За самоваром вони з Тарасом розпочали розмову. Тарасова жінка пішла до Любки і вони могли говорити цілком вільно.

— Що ж тобі так не подобається в книжці?—почав допитуватись Тарас.

— Та от те, що там нападають на царя, на міністрів і, взагалі, на багатих. А як же інакше може бути? Адже ж це здавна-давен встановлено,

так воно є, так воно й мусить бути, а книжка просто підбурює на бунт. По-моєму, хто ото пише такі книжки, не добра бажає народові, а воооо йому.

— Здорово ти міркуєш!—засміявся Тарас.—Одначе ти, мабуть, згодний з тим, що робочому не солодко живеться?

— Це то правда, але ж від того, що я скажу, діло не поправиться.

— От бачиш, виходить, що книжка не така то вже й неправильна, як то ти спершу заявив. Та й, взагалі, вся вона правильна, треба її тільки зрозуміти як-слід. А ти, я бачу, багато в ній дечого не зрозумів—і Тарас почав пояснювати Макарові.

Макар часто перебивав його, сперечався, але що далі, то все з меншим запалом. Тарас один за одним розбивав Макарові аргументи і при тому не якимись там вичитаними з книжок прикладами, а прикладами з їхнього заводу, прикладами живими, що чудесно були відомі й самому Макарові, тільки тепер, ті приклади, після Тарасових слів, набирали зовсім іншого змісту, ніби їх освітили з другого боку, про який він ніколи й не думав і навіть не підозрівав, що такий є. Аргументи Тарасові були такі переконливі, що скоро Макар і зовсім замовк, а тільки слухав та дивувався, звідки це Тарас такого ума набрався. Особливо вразило Макара те, як Тарас пояснював місце робітничої класи у виробництві і звідки пішло багатство капіталістів. Але в Макара все ще були сумніви і він іноді твердив:

— Ні, ні, тут щось не так!.. По-твоєму виходить, що ніби воно й справді так, а я от незгодний. Не пристає душа моя на це!

На це Тарас відповів:

— Спершу воно таки й справді видається дуже дивним. Виходить, що тебе навмисне довго тримали в темній кімнаті, а коли виводять на світло денне, ти огинаєшся і йти не хочеш, мовляв, у темряві краще. Це просто сила звички. Я теж довго не вірив всьому цьому, а потім життя примусило повірити.

Проговорили вони до півночі, а на прощання Тарас дав Макарові ще одну книжечку. Ми б написали тут неправду, коли б сказали, що Макар Запорожець, сам робітник і пролетар, так ото одразу і піддався Тарасовій агітації. Навпаки, всередині у нього відбувалась тяжка духовна боротьба, бо надто вже глибоко сиділи в ньому старі погляди й забобони, надто вже в розріз з ними ішло те, що говорив Тарас; надто сміливі для Макара були ті думки, що викладались у тонісінських книжках, що їх давав йому читати Тарас. Пішли б ми проти правди й тоді, коли б сказали, що Макар з того часу, як він ближче зійшовся з Тарасом, одразу покинув і горілку пити, і до церкви перестав ходити, і віру в бога загубив! Нічого подібного! Горілку він пив, але все менше й менше, а бешкетувати й зовсім перестав; ходив він і до церкви, але вже не було в нього давньої віри сліпої, як колись; стоїть у церкві, христиться, а в голові зринають слова з прочитаних книжок, і вже немає у нього сили ні слухати, ні молитись. У його поглядах утворилась якась розколина і скільки він ту розколину не намагався замазати, зашпарувати, нічого не виходило, вона все ширшала,

двоїла його всього, і щоб найти спокій, він частіш і частіш ходив до Тараса і в розмовах намагався знайти загублену рівновагу і спокій. Це був складний психологічний процес, повільний, глибокий і було ще невідомо, що переможе, чи те нове, що йому давав Тарас, чи старе, що втілювалось для Макара в церкві, шинкові і в сліпій вірі в царя, як у справжнього батька народу.

* * *

Можливо, що Макар так би й не перейшов у Тарасову віру, коли б цьому не допомогли чисто зовнішні події. На заводі вже давно наростало глухе незадоволення порядками. Грубість майстрів і адміністрації, безперервні штрафи, мізерна платня, безпідставні звільнення окремих робітників,—наприклад, досить було сказати одно слово напроти якому-небудь майстрові, щоб бути негайно ж вигнаним,—все це були факти, які прекрасно доповнювали все те, що говорив Макарові Тарас. Одно слово, теорія і практика в даному разі настільки доповнювали одна одну, що примушували Макара вже самостійно робити висновки. До свого знайомства з Тарасом все це проходило поза свідомістю Макаровою, бо він вважав такі порядки за цілком нормальні, і коли в нього інколи й з'являлось обурення, то не стільки проти самих порядків, скільки проти окремих осіб. Тепер справа була зовсім інша. Макар починав розуміти, що корінь зла лежить у системі, в режимі, що треба бити по коневі, а не по голоблях. Макар з усього цього робив свої власні висновки і, зрозуміла річ, що ті висновки були не на користь старому. Підвалини його колишнього світогляду були на цей час зовсім розхитані і досить було маленького штовхана, щоб той світогляд розсипався, як старе, трухляве дерево.

Але тут він наразився на відпор, звідки ніколи його не чекав. Повторюємо, ще раз, що муки й сумніви у Макара були великі, але розум його працював тепер уже в раз узятому напрямку і рано або пізно, а він мусив збунтуватись. Любка була рада, як вона казала, що Макар зовсім перемінився і довго не звертала ніякої уваги на те, що він читає там якісь книжки, вона була вже задоволена з того, що він тепер вчасно приходив додому, приносив цілими гроші, в хаті не було більше крику та лайки. Радіючи з цього спокою і відпочиваючи душею, вона зовсім не помічала того складного духовного процесу, що відбувався в Макарові. Власне, вона думала, що Макар схаменувся тому, що бог почув її палку молитву, а, насправді, Макар перемінився. Не надавала вона значіння і тому, що він читав книжки, тим більше, що їх, як вона знала, давав Макарові Тарас, а хіба не Тарасові та його впливові на Макара вона завдячувала тим спокоєм, що зараз панував у хаті. Не дивувало її навіть і те, що коли Макар сідав читати, то завжди щільно причиняв віконниці, а книжки ховав так, що й сама вона не знала де. Та з деякого часу в її душі оселилась тривога. Почалась вона з того, що Макар рано й увечорі перестав молитись богу, а чому перестав, вона й сама не знала. Спершу подумала, що то їй так здалося і щоб перевірити саму себе, почала приглядатись до Макара; ні, таки не молиться,

а коли сідає за стіл, то не хрестить лоба.—Чому б це так?—подумала Любка і наважилась запитати чоловіка. Коли той сідав після роботи за стіл, Любка підійшла до нього і сказала:

— Макаре, а чому це ти перестав богу молитись?

Макар трохи розгублено подивився на жінку, злегка почервонів і відповів трохи удаваним голосом:

— Хіба перестав? Дивись, а я й не помітив!

— А я так уже давно помітила.

— Ну й добре! Це ж не такий то вже й гріх великий. Стомишся на роботі, то й не дивно, що й за бога забудеш.

— Раніш ти, бач, пам'ятав про нього і не забував. Я от що-дня молюсь богам, що він, нарешті, тебе врозумив!—серйозно сказала Любка.

Тут Макар не витримав і зареготав.

— Якщо кому треба дякувати,—сказав він крізь сміх,—так це Тарасові. Це він зробив, що я ніби перемінився!

— Все одно. Може нам його бог послав!

— Кого, Тараса?—приснув Макар.—Та він уже років десять не молиться і забув, мабуть, який той бог і єсть! Та й, взагалі, все це нам не потрібне!

— Що—не потрібне?—перепитала Любка, а у самої руки й ноги труяться, а в очах все крутиться.—Що не потрібне?

— Та оце все,—повів рукою Макар на ікони,—ікони, церкви, попи, пани, царі!..

— Свят, свят, свят!—почала швидко хрестити його Любка.—Чи ти з розумом чи без розуму це говориш? Чи може хильнув десь ради будня?

Макар, побачив, що жінка не на жарт перелякалась і ще, чого доброго, побіжить скликати сусідів, вдаючи з себе спокійного, сказав:

— Заспокойся, то я просто пожартував!

— Хороші жарти!—відповіла Любка.—Ти мене на смерть перелякав!

Кілька днів вони не вертались до цього, але Любка бачила, що Макар таки перемінився і почала допитуватись про причини. Макар ухилявся від прямої відповіді, а це ще дужче хвилювало її. А до цього трапився ще такий випадок. Що-неділі Макар казав, що йде до церкви, а насправді він ішов до Тараса і там просиджував весь час, поки не кінчалась служба. Так було й на цей раз. Макар і Тарас сиділи за столом і весело розмовляли, а Оксана поралась коло печі, як до неї раптом забігла Любка. Побачивши Макара, що одвернувся і дивився у вікно, вона здивовано спитала:

— А ти чого це тут? Ти ж ніби-то до церкви збирався?

— Та збирався, але ось зайшов до Тараса та й засидівся.

Весела Оксана на це розсміялась:

— Ти не вір йому, Любко! Він що-неділі у нас тут просиджує, аж поки люди не почнуть з церкви йти, тоді й він додому вертає!—і вона знову весело зареготала, а за нею і обидва чоловіки.

Любку це й здивувало і вкололо; не сказавши більше нічого, вона пішла, а за нею підвівся й Макар. Дома розігралась сцена.

— Що це все значить?—почала допитувати його Любка.—Що це ти за штуки такі почав викидати? Хочеш і себе й дітей погубити? А Тарас і вона!—додала Любка.—Я думала, що вони й справді хороші люди, а вони, бач, що задумали, у шапці тебе перевернути! То вони тебе все збивають. Тепер я знаю, звідки і книжки ті всі, і думки оті!..—вона розридалась.

Макар здивовано слухав її і розводив руками.

— Та стій же!—трохи роздратовано сказав він.—Що такого трапилось, що ти нюні розпустила?

— Не хочу, не хочу!—говорила Любка.—Не хочу й слухати! І щоб нога твоя не була більше в Тараса! От що!..

— Дурна ти та й годі!—сказав Макар і вийшов з хати.

Він думав, що на цьому Любка заспокоїться і не заводив більше розмови про це; та коли через кілька день він вийняв книжку і хотів було читати, Любка підскочила до стола, вихопила її з рук і вкинула в грубу, в вогонь.

— Так буде з усіма твоїми книжками!—заявила Любка.—Щоб я більше не бачила тебе за ними!

Макар несамовито схопився з місця і намірився вдарити Любку. Але поволі рука його опустилась, він посміхнувся і тихо сказав:

— Ой, дурна ж ти!.. Ой, яка ж дурна!.. Ніколи не думав, що ти така вівця!

— Хай дурна, хай вівця, але не допустю, щоб ти губив себе!

Макар одягнув пальто.

— Ти куди?—спитала його Любка.

— Піду до Тараса.

Тоді Любка загородила йому двері:

— Не пустю, не пустю!—кричала.

— Так тобі краще, щоб я по шинках тинявся?—сказав Макар.

— Краще ходи по шинках, ніж оце!..

Макар насунув на очі шапку, відштовхнув від дверей Любку і швидко пішов з хати. Ішов, сам не знаючи куди, аж поки не опинився перед однією пивною. Він було напрямився до неї, потім раптом повернув убік і пішов кружною вулицею додому. Не сказавши й слова жінці, роздягся і ліг спати.

* * *

Про цей випадок він розказав Тарасові; той уважно вислухав, а потім порадив:

— Моя теж, було, спершу брикалась, а потім я почав її обробляти, нічого, привикла і тепер у нас мир і тишина. Раджу й тобі це зробити!

Макар постановив послухати Тараса і почав обережно говорити з жінкою. Любка спершу й слухати не хотіла, лаялась, грозилась, що піде до контори і заявить про все, прохала, плакала, вмовляла Макара кинути і книжки і Тараса, бо вони до добра не доведуть, а той потроху-потроху, а таки привчив, як він казав, до страшних слів, що Любка почала його слухати.

У Макара й самого був цілий рій різних думок, що ними йому хотілося з ким-небудь поділитись. До цього він ними ділився тільки з Тарасом, але поки до того Тараса підеш; тепер за слухачку йому була жінка. Часто стомлена цілоденною роботою і довгою розмовою, вона засипала, а Макар сидів за столом і говорив:

— Розумієш, не буде тоді ні панів, ні робітників, ні мужиків... І грошей не буде, як не буде ні бідних, ні багатих... Не буде поліції, не буде війська, не буде в'язниць, не буде злодіїв... Бо чому ж їм бути, раз усе спільне. Зрозуміла?..

В хаті стояла мертва тиша.

— Любко, ти слухаєш?—підвищував голос Макар.

— Га?.. Що?..—прокидалась Любка.

— То ти й не чула, що я говорив?—питав її Макар.

— Ні, чула!—брехала Любка.

Макар посміхався і казав:

— На сьогодні буде, лягай спати. Другим разом поговоримо.

Любка мало добирала змісту в тому, що говорив їй Макар, а він прагнув того, щоб зробити її, бодай, нейтральною в цих питаннях і був дуже задоволений з того, що вона перестала з ним сперечатись і навіть слухає його розмов. Він і не підозрівав, що це просто була з боку Любки хитрість, і як би він здивувався, коли б узнав, що Любка часто вночі палко молилась богові, щоб він повернув Макарові віру, і як важко вона взагалі переживала все це. Правда, вона робила вигляд, що слухає його, навіть вірить йому, а в душі її жила невимовна тривога й туга і страх за майбутнє. А тут скоро розігрались події, що в них довелося і Макарові відігравати деяку роль.

Почалося з того, що адміністрація заводу звільнила кількох робітників без жодної причини. По цехах пішов підписний лист з проханням до адміністрації повернути звільнених на роботу. Слідом за цим було оголошено знижку розцінок. Тут уже чаша терпіння переповнилась. Підчас обідньої перерви по цехах стали вибирати делегацію, яка б пішла на переговори до власника заводу; попали в число делегатів і Макар з Тарасом. Списали всі вимоги й пішли до контори.

Делегацію власник заводу прийняти відмовився, а надіслав їй до директора заводу. Директор прийняв їх у своєму розкішному кабінеті і спитав, чого їм, власне, треба. Йому подали прохання. Він швидко пробіг його очима, потім зім'яв усе це в кулак і кинув делегатам під ноги.

— Плювать я хотів на ваші вимоги!.. Марш на роботу!..

У Макара стиснулись руки і він весь рвонувся наперед, насилу Тарас вдержав його.

— Це все?—спитав у директора старий робітник, що був у них за старосту.

— Все!..—відповів директор.

— Ну, гаразд! Ми й самі тепер бачимо, що нам ні за чим було приходити сюди!.. Постараємось добитися своїх прав іншими засобами!..

Завод тим часом клекотів, чекаючи повороту делегації. Те, як прийняли делегацію і та відповідь, що її дав директор, моментально стали відомі всьому заводові.

— Бросай роботу!.. Бросай роботу!..—пішло з цеха в цех.

— Дехто питав:

— Чому?

— Страйк!

Не минуло й десяти хвилин, як машини стали, а робітники почали чорною масою заливати заводський двір. З ящиків зробили трибуну і на неї виліз уже був оратор. Та не встиг він сказати і кілька слів, як широко відчинились ворота і на конях вїхало півескадрона драгунів, а за ними показався великий наряд поліції. Драгуни стали тиснути робітників на вулицю і очистили двір. Ексцесів не було жодних, бо всіх весь час закликали до витриманости.

В натовпі Тарас піймав Макара і сказав:

— Приходь вечером до Молотка... Там засідатиме страйковий комітет!

Вечером Макар пішов і зустрів там майже всю делегацію, що ходила ранком до директора. Молоток казав:

— Настрій у робітників бойовий, рішучий. Треба, щоб страйк тривав довше, аж поки адміністрація не задовольнить наших вимог. Інші заводи обіцяють нас підтримати!..

Розійшлись з наради дуже пізно...

* * *

...Макара поліція забрала вдома вночі. Ідучи тепер між двома городовиками вулицею, він пригадував те гарячкове життя, що ним він жив останні два тижні. Засідання, комісії і головне боротьба, велика боротьба, що ніби вказувала на майбутні великі бої, цілком захопила його. І ще друге,—за ці дні він побачив як все старе з нього спало і перед ним відкрились нові шляхи. Він знав, що цей новий шлях трудний, але з цього шляху Макара вже ніщо не могло збити. Від цього й настрій у нього був веселий, настільки веселий, що городовики і то дивувались.

Не покидав той настрій його і у в'язниці. З волі доносили, що настрій страйкарів твердий, хвиля росла. І Макарові вбачалось, як та хвиля виросла настільки, що от-от змете всю стару трухлявину.

Вітер міцнішав. Були всі надії, що він скоро перейде в справжню бурю.

М. ТРУБЛАЇНІ

ІЗ ЗАПИСОК МОЛОДОГО ЖУРНАЛІСТА

І. НАРОДЖЕННЯ СЕЛЬКОРА

У глухому закутку Поділля. Село і його «герої». Ми з Тимком. Ворожбит. Перший лист.

Передовик з Рогозянки.

Невелике село з двома сотнями хат, що розташувались кількома пасмами садиб нерівною горбатою місцевістю вздовж маленької річки, яка вигинається гадюкою поміж невисоких подільських товтр *). З двох боків обступає його ліс, а на південь і схід простягся горбатий вихлястий степ. Три вузьких доріжки вибігають з села. Одна через ліс—на шлях, що за лісом, де «фігура» стоїть; друга—пішла до сусіднього села, розрізуючи поля на два клини, а третя повела на сіножаті поміж річкою та лісом.

Коли серед зими сніг білою ковдрою обгортає сонну, мерзлу землю, рівняє яри з горбами, засипає рівчаків—зникає слід старої колії і булані та гніді натирають санчатами нові доріженьки, утрамбовуючи вибої та затики.

Глухо в селі. Район верстов за десять, навіть за 30 і 5. Буднями дядьки порпаються у своїй, а колись графській землі; у свята ходять до церкви, а потім сплять, ідуть на посиденьки, а то п'ють самогон.

Вечорами дівчата на вечорницях висукують дванадцятку **), а хлопці грають у карти, ходять по хатах пробувати закваски, б'ють вікна та б'ються поміж себе.

Найвидатніші люди на селі: піп, бариня, Юзик та мабуть ще Савка Титянчин.

Піп колись був велике «цабе», перший чоловік на селі. Правда, і тепер він не останній, може дехто вважає його й першим, але все ж—не те, що було. За Керенського він був головою комітету, аж поки не приїхав у село шахтєр Ванька, потім забитий петлюрівцями. Тепер піп тихший од води, нижчий од трави. Сидить у своєму обісті, приятелює з головою сільради, молиться богу, щоб не викинули його з хати, як то зробили з попами в інших селах, та веде жорстоку боротьбу зі штундами, що почали з'являтися у парафії і стали за причину зменшення кількості парастасів, а значить і прибутку.

«Баринею»—звуть учительку. Звуть її так не глузуючи, а через те, що коли 20 років тому її, стару попівну, було призначено до школи, вона першого ж дня заявила учням:

*) Товтри—гори на Поділлі та в Галичині.

**) Дванадцятка—тонка пряжа.

— Діти, я для вас бариня і ви повинні звать мене баринею.

Діти вже повиростали, але по звичці звать свою стару трухляву вчительку, що навчала їх ледве шкрябати пером та по складам читати псалтиря—баринею.

Тепер бариня живуть у задрипаній халупі, що зветься школою, охають і клянуть нинішній час та потихеньку учать дітей молитов... Але невмолима наросвітівська рука уже повисла у повітрі над баринею і кінець її вчителювання забарився лише днями.

Коли нічну тишу прорізують постріли, згуки музики і веселі пісні, то село вже знає, що то гуляє Юзик.

— Горілки! Музики! Пий, хто хоче, гуляй, хто може! Пам'ятайте Йосипа Пилиповича!

І сам Юзь, маленький, як горобчик, непереможний ані в бою навкулачки, ані в їзді на коні, розпатлавши біле волосся, вихиляє шклянку перваку і кидається у танок, або заспіває красивим баригоним пісню про сокола.

Коли йому стає сумно, він наливає повну шклянку, мовчки дивиться на неї й тихше починає:

Не осенній мелкій дождічек

Бризжет, бризжет сквозь туман...

І в тумані цигаркового диму посоловіло дивляться на нього його приятелі: червонопикий Павло, красунь і велетень Арсенько, гнилозубий багатій Антін і суворий Дмитро-махновець.

Юзик—ще сьогодні активний член комнезаму, учора голова сілради, позавчора контрабандист, що перекидав кращих подільських коней до Білозірки поставщикам польської кінноти, а років три-чотири тому сотник кулеметної сотні Петлюриного війська—нюхом відчуває, що скоро йому кінець. Кінець безтурботному, небезпечному, але веселому життю.

Ще сьогодні він гроза села, бо все село пам'ятає, як він спалив свого сусіда, як застрелив серед білого дня на очах цілої громади своїх дядька й тітку за те, що вони образили його, назвавши злодієм та бандитом.

І за все те йому нічогісінько,—гуляє й плює на все.

Але він знає: що було можна учора, сьогодні вже не можна, а завтра... Та що там... Краще не заглядать! Краще гулять, фаринити, спекулювати, використовувать захоплену кілька років тому землю, що сам собі намірив...

Останній рік, чи півтора на селі почала сходити нова «зоря». Звали цю «зорю»—Савка Титянчин.

Коли в когось було покрадено кури або вибрано погріб чи комору, то потерпілий подавався на той куток, де жив Савка й починав розвідувать, чи ночував тієї ночі Савка дома, чи ні, та чи не бачив його хто вночі на селі. Тому, що Савка дома майже ніколи не почував і через те, що майже щоночі його можна було здібати на якійсь магалі *), то підозріння завжди

*) Куток села.

падало на нього. Правда, ловили його рідко, але одного разу був попався як у попа качки крав, а другий раз, коли дошки цибрив—та на очах утік.

Савка був молодий хлопець, мав лише 18 років і ім'я його занесено не на одну сторінку «славної історії» цього маленького села.

* * *

Мені ще нема сімнадцяти років, але мені вірять, я, так би мовити, особа авторитетна. Сільрада виділила мене завідувачем хати-читальні. Як це сталося? Просто. На селі потихеньку, помаленьку готувались нові люди. Це були сімнадцятилітній Тимко, трохи старший Ларівон, демобілізований червоноармієць Тихон та ще двоє—троє молодих безбожників, що були під впливом Петра Пасічника. Кілька слів про останнього.

Це була мабуть найцікавіша людина на селі. Ще з молодих років у нього щось боліло у середині та душила задуха. Працювати біля землі він не міг, і почав пасічникувати. На селі він уславився, яко філософ. Коли десь серед натовпу з'являлась його полатана червона кожушина, йому давали місце й уважно прислухались до його слів. Але частіш, задерши своє змучене, зморщене обличчя, що нагадувало печену печерицю, з ріденькою рижкою борідкою та сміхотливими безкольоровими очима, він слухав, що говорили навколо. Він любив розмовляти на теми, що таке життя, багатство, бідність, праця. За своїм світоглядом був переконаний матеріаліст, що ж до його вчинків, то вони часом були непослідовні. Дійшовши з власного розуму до висновку, що бога нема й ніколи не було і голосно це проповідуючи, він все таки у критичний момент, коли тяжко захворів, наказав покликати попа зробити маслосвятіє. Лаючи завжди бідних і дурних, завжди допомагав цим бідним та дурним. А треба сказати, він уважав усіх бідних за дурних, що дозволяють багатіям дерти з себе шкуру, а самі того не вміють зробити по відношенні до дурніших за себе. Багатіїв, хоч і вважав за розумних,— не любив та, будши середняком, більше горнувся до бідноти. Його вільнодумні промови мали чималий вплив на частину молоді. Серед цієї частини були і ми з Тимком.

Отож цей гурток виростав потихеньку на зміну шахтьорові Ваньці, що загинув у 19-му од петлюрівського багнета. Юзьова компанія навіть і не підозрівала, що відціля росте та сила, яка знищить їх ущент.

Значить, взимку наприкінці 1923 р. завідувач волсельбуду затвердив мене на завідувача не існуючого Рогозянського сельбуду. Од такого високого призначення я згубив рівновагу, мені почало здаватись, ніби щось підпирає моє підборіддя і напрямок носу свідчить за те, що голова моя дметься до гори і з неї починають розсипатись по всіх напрямках тисячі геніяльних думок. Неначе сторінки книги, перегортаю я у мріях плани громадської діяльності. Замість неіснуючого сельбуду, мені ввижається розмальована трьохаршинна вивіска над поповим будинком:

«РОГОЗЯНСЬКИЙ СЕЛЯНСЬКИЙ БУДИНОК».

В його помешканні міститься найбагатший у районі кооператив, де продається за півкопійки, велика шклянка сонячникових зернят. Поруч ко-

оперативу—книгозбірня з двома тисячами книжок: твори Грінченка, Шевченка, Кащенка, Жюль-Верна, Руданського та Гоголя. Адже майже кожного з цих письменників я або читав, або про нього чув. У найбільшій кімнаті збудовано кон, а над коном висять портрети Леніна та Шевченка. Вечорами тут грає грамофон та відбуваються вистави драмгуртка.

В моєму сельбуді найкращий на всю округу співочий гурток. Цей гурток викликають навіть на повітовий з'їзд рад. І мені пригадувалася вистава на повітовому з'їзді, де мені довелося одного разу бути, коли возив своєю підводою делегата од нашого села.

А скільки планів відносно боротьби з глитаєм та бандитами! Уже винесено присуд Юзюві. Так саме старому глитаєві Микиті, що з початку революції жде з дня на день, коли буде відкрито мощі святого Распутіна й тим часом дурить людей навколо. То ж він обманом забрав землю у старій Тодосихи. Він же прибрав до своїх рук ту крамничку, що зветься у нас кооперацією. За ним ідуть піп, бариня, багатій Антін, що майже на смерть побив свою наймичку, Тимкову сестру в перших.

Тимко, Тихон та я готуємось до наступу. Ми з Тимком згодні на все і нічого не боїмось, хоч таки й не знаємо добре, з чого починати. Гальмує нас трохи й Тихон,—він боязливий. На сільраду й комнезам надії нема. Вони слухняно коряться або попові, або Юзеві й складаються з прихильників першого та другого. Перші це—«Микити», а другі—просто бандити, подібні до свого ватажка.

Хата-читальня познайомила мене й Тимка з газетою, але не одразу оцінили ми її силу і не скоро додумались, що вона може бути зброєю і в наших руках. Минуло кілька тижнів, поки ця думка з'явилась у наших головах. Потрібно було якоїсь особливої події, щоб наштовхнула нас на це. Й тоді, коли вже здавалось ми губили ґрунт під ногами, бо виявилось, що у волості теж сидять Юзюві приятелі, трапилась нова подія, яка ніби штовхнула нас «дерзати».

* *

У грубі палахкотіла солома, і коли догорав черговий жмут околоту, величезний шар вогненного попелу дихав відтіля жаром, опікав руку і червоним одсвітом падав на стіну та ослін. Я сидів на землі, допалував околота і мрійливо грівся, то нахиляючись, то відхиляючись од дверцят. На дворі вже смеркло й лютував мороз. А в читальні було так хороше, тепло, затишно. Зараз допалу, засвітю лампу, ось-ось прийдуть хлопці, почнемо читати, а потім співочий гурток та репетиція «Красного генерала». «Щоб це зробити Тимкові, щоб у нього голос був тонший, як гратиме дівчину»—розв'язував тяжку проблему я. «Треба»...але не кінчив думки, бо в цю мить хтось загупав на ганку, дзвякнула клямка і за секунду з сіней з'явився сам Тимко.

— Миколо, Тодорко Структор гадателя привіз з Заріччя, зараз ворожить починає!

— Бре!

— Пресейбо! Я тільки що там був. Каже, що б йому хлопця з чорними очима дали... Щоб хлопцеві було десять, не менше, найбільше—12 років.

Тодорко, дядько років 35, був у нас за інструктора всеобучу. Його всі вважали трохи за пришелепуватого й хоч з всеобучу нічого не вийшло, бо всеобучники його не слухали, але він зі своїм інструкторством високо носився, так що ім'я Структор, як хтось його охрестив, залишилося за ним назавжди. Днями в нього вкрадено конячину і бідний Тодір зовсім здурів. Він нікого не слухав, нічого не міг робити, лише лаявся і клявся на всі боки, що знайде кобилу. Ганяв по ярмарках та ворожках і оце зрештою привіз додому за 15 верст із Заріччя якогось уславленого ворожбита.

— Слухай, продовжував Тимко,—ворожбит з жінкою приїхав. Вона ворожка.

— Що ти! Хай йому чорт. Сказився Тодір...

Ми з Тимком до ворожбитів уже ставились з величезним скептицизмом. Тут же вирішили, що як зберуться хлопці до читальні, висміємо ворожбита. Ми не думали, що наша агітація матиме дуже великий вплив, але сподівались, що ворожбит блискуче провалиться, і це нам допоможе.

Тим часом, по всьому селу вже гуло, що Тодір Структор привіз ворожбита й шукає хлопця з чорними очима. Ворожбит зірвав нам і співанку, і читання, і репетицію. До читальні заскакували то один, то двоє, питали, що чути про ворожбита і за кілька хвилин зникали. Ми з Тимком—сумні й незадоволені. Довго лаялись, а зрештою постановили піти й собі подивитись на ворожбита.

Та того вечора не щастило ні нам, ні нашому ворогові. Коли ми опинились біля Тодоркових воріт, то гурт бабів завернув нас назад. Зарічанський «шаман» не приймав. Ворожіння було відкладено на завтра. Треба було знайти хлопчика з чорними очима. Перший, кого привели до ворожбита, був десятилітній Петрик, онука старого Деміда. Ворожбит визнав, що Петрик відповідає всім його вимогам. В хаті затулили вікна. На столі засвітили лампадку. Зарічанський «маг» намастив Петрику ніготь великого пальця чимось чорним і примусив його уважно дивитись на цей ніготь. Потім, серед мовчазної тиші, в напівтемряві він став викликати якогось «пацана». Невідомо, чи з'явився той пацан чи ні, але другий пацан в особі Петрика, порушив зачаровану тишу голосним ревом. Та цей плач зробив вражіння на аудиторію, що складалась з Тодоркових родичів та приятелів. На їх думку це значило, що Петрик побачив щось надзвичайно страшне. Петрика заспокоїти було неможливо, він так плакав, що його довелось одвезти додому. «Сеанс» відклали на завтра.

Другого дня мене вдома примусили молотити гречку. Разом з Максимом цілий день з надзвичайною енергією бив я ціпом. Кілька часу перед тим Юзь пішов об заклад, що він з братом за день зіб'ють три копи гречки і виграв заклад. Нам хотілось поставити нового рекорда. Тому лише з полудня мені стомленому вдалося втекти з клуні на кілька хвилин. Кортіло глянути на ворожбита.

Ворожбит уже перебрався од Тодорка до його сусіди багатія й там, у присутності повнісінької хати людей ворожив кожному, хто платив йому царськими срібними карбованцями, або натурою: пшеницею, пшоном та картоплею. Він примушував чорноокого Марійчиного Ониська, що змінив Петрика, говорити, хто в кого що вкрав, чи хто кого підпалив, чи ще якоїсь шкоди наробив.

Коли я зайшов до хати, у ворожбита саме був «сеанс» на тему—хто обікрав кузню нашого коваля. Він грізно дивився на Ониська, а той перелякано тяж втокмачив погляд у чорний ніготь.

— Бачиш?—питав ворожбит.

— Бачу.

— Що?

— Кузню...

— Хто в кузні?

— Не можу роздивитись...

— Дивись!

Та в цей час я навмисне голосно позіхнув і впірив очі у ворожбита. Ворожбит глянув угору, хто це посмів порушити молитовну тишу. Онисько ж тим часом перестав дивитись на ніготь й опустив руку. Мені не довелося більше спостерігати ворожіння, бо ворожбит підізвав господаря хати, щось пошепки сказав йому і той чемно, але з погано прихованою люттю у голосі запропонував мені залишити хату.

На вулиці я довідався, що Онисько заявив, ніби Тодоркову кобилу вкрали старий Демид із Петриком. Решту всіх крадіжок було віднесено за рахунок Титянчиного Савки та його приятеля Василя, а підпал—на й так солідний «актив»—Юзя.

На селі щось закіпало. Тодорко підбурював дядьків на самосуд. Савка нахвалявся, що повідбиває ворожбитові печінки. Ворожбит заявив, що як хто посміє його зачепити, то вросе в землю і так стоятиме тиждень.

Увечері в хаті-читальні ми з Тихоном провадили з невеликим гуртом слухачів розмову про ворожбитів і доводили, що ворожіння—брехня. Тихін продемонстрував два фокуси. Один з водою, а другий з картами й потім пояснив їх механіку.

Серед слухачів були Савка й Василь. На них наша розмова очевидно справила вражіння. Коли Тихон заявив, що ворожбит бреше, що може поставити на цілий тиждень нерухомим стовпом, вони переглянулись. Тієї ж ночі ці хлопці за проводом Юзя побили Тодорка Структора, побили йому вікна, порвали подушки, знищили весь посуд, а разом одлупцювали ворожбита, що замість того, щоб поставити їх у землю, утік на піч. По дорозі, невідомо чому, ці ж хлопці розгромили хату одного колишнього свого приятеля.

Другого дня ворожбит виїхав з села. Увечері хтось через вікно підстрелив Юзя, його тяжко пораненого одвезли до лікарні.

Цю подію ми з Тимком вирішили «списати» й «подати» до газети. Через два дні я був у волості і передав завідувачеві волсельбуду три списа-

них аркуші, щоб він переслав їх до «Червоного Краю». Довго ждали ми газети з нашим дописом, але так він і не з'явився в жодній газеті до сьогоднішнього дня.

* * *

21 січня 1924 р. був тяжкий день. Цього дня ми довідалися, що вмер Ленін. Чорний прапор схилювався над хатою-читальнею. Рвучкий вітер рвав його і розвівав у повітрі. Було холодно. В селі мело, а в полі зірвалась завірюха. Сумно, як ніколи. Здавалось щось велике, чорне насувалось зо всіх сторін і розчавлювало. Тимко ходив пригнічений. Тихін плакав. Того ніхто не бачив, але я був певний що це було так, бо бачив його почервонілі очі й безпорадну розгубленість на обличчі, як застав самого в читальні.

До того часу якось ми рідко говорили про Леніна, він не заповняв наших думок. Були щоденні турботи, наші сільські неприємності, маленькі перемоги, боротьба з глитаєм та бандитами. Говорили про волосний виконком, повітовий та губерніяльний. Знали про ВУЦВК та Леніна, але то було десь далеко, щось недосяжне, й тому рідко ставало темою наших розмов.

Але тепер відчували величезну, близьку втрату. Сиділи довго мовчки. Потім Тихін запряг коня і ми поїхали до волости.

Повернувшись пізно по ночі з матеріялами для доповіді, зі вказівками, що робити.

Другого дня на мітингу в школі я довго говорив про Леніна. Збори слухали мовчки, уважно. На збори не прийшов жоден глитаєць. Лише кілька Юзикових бандитів сиділо на передній лаві й дивились посоловілими очима. Виступати вони не наслідилися. На вулиці, правда, було не без іронічних реплік. Коли маленький гурт селян та школярів з чорним прапором проходив селом, за поповою брамою можна було вгледіти «батьошечку», що весело поглядав на нас.

— Ну, підожди ж, чортове падло,—прошипів біля мене Тимко, зирнувши на попа, переповнений ненавистю.

— Ми тобі покажемо!..

* * *

Минали зимові дні...

Було перечитано все про Леніна, що було в Рогозянці. Вивчено напам'ять листок із тезами доповіді, надісланими з волосельбуду. Так само й короткі автобіографічні дані з Великого Радянського календаря за 1920 рік.

З повіту привезли великого портрета Леніна. В жалобних рямцях ми поставили його в центрі ленінського куточка. Під портретом Тимко виписав великими чорними літерами: «Народився 23 квітня 1870 року—помер 21 січня 1924 року. Прожив 53 роки, 8 місяців, 29 днів».

Одного дня, коли були з Тимком у волості, ховаючись од нього, я пройшов до пошти і з великим хвилюванням швидко вкинув конверта в поштову скриньку.

* * *

Минула зима. На початку весни пішли в поле. Чорні скиби лягали одна поруч одної, виблискуючи на сонці. Під ногами м'ятко розсипалась вогка, свіжа рілля. Хороше було набирати повні груди прозорого весняного повітря і весело глянути навкруги на степ, де з'являлись нові й нові чорні смужки ріллі.

Та навеселі були думки. Дмитро-махновець обіцяв побити в читальні вікна і знищити все «барахло». Тимка хтось поночі вже переходив з доброю колякою, але йому пощастило втекти. Наступав піп. Він наказував батькам, щоб не пускали своїх хлопців до читальні, а в церкві заявив, що дівчатам, мовляв, соромно співати «богохульних» пісень. Це був натяк на Інтернаціонал. Сполохались церковні «сестрички». «Сестричка» Мотря з Апокаліпсису вичитувала жажливі речі, що стосувались нас безпосередньо, і заборонила ходити до читальні не лише своїм дівчатам, але й чоловікові—«старому салдатові» Стахові. «Старий салдат», правда, потихеньку ходив до нас покурити та побалакати, але потихеньку. Глитай Микита розгорнув справжню війну проти мене за те, що я назвав кооператив його власною крамничкою і запропонував прогнати відтіля всіх «микитченят» з їхнім татом.

У волості завжди обіцяли допомогу, але крім книжок та газет нічого ми відтіля не одержували.

* * *

Мені запам'ятався на все життя день 25 квітня 1924 року. Два дні по святі народження Володимира Ілліча. Саме стукнуло мені 17, але я виглядав років на два старше і працював за 20-тилітнього. Вранці того дня Тимко подався на пошту за газетою. Він повернувся назад з полудня і прибіг одразу до мене. Очі йому блищали і увесь він розпливався од якоїсь несподіваної радості.

— Ну й чортяка ж ти, Миколо, хіба ж можна було од мене таїтися?

— Що?

— На,—і він простяг вінницький «Червоний Край».

Газета була присвячена 23 квітня. Заголовок передової статті був: «День Леніна». А в кінці мій допис.

Так, це була моя стаття. Першу мою замітку надруковано в газеті й надруковано передовою. Правда, трохи вирізали з середини і дописали кінець, але ж справді моя стаття. Мої думки про Леніна чорними великими літерами дивились на мене. Не міг вимовити й слова. Щось розпирало груди і підкочувалося до горла...

Але за хвилину переповнений новим припливом енергії, що її принесла мені ця газета, я міцно стиснув Тимкові руку. А він такий же бадьорий казав:

— Тепер газета нас знає і нам допоможе.

— Так, Тимку, війну починаємо.

НА БІЛЬШОВИЦЬКИХ ПОЗИЦІЯХ

Правий, одверто опортуністичний ухил у нашій партії, що являє собою тепер головну небезпеку,—явище не нове. Праві опортуністичні тенденції виявлялись у партії на різних етапах її розвитку в дожовтневу й післяжовтневу добу. В залежності від конкретних умов, рецидиви правої опортуністичної ідеології виявились сильніше або слабше, періодично повстаючи у вигляді певної політичної течії, гостро відмінної від загальної лінії партії, у вигляді оформленого опортуністичного ухилу.

Опортунізм чужий природі більшовизму. Більшовизм розвивався, загартовувався, ідейно консолідувався в боротьбі з опортунізмом правим і «лівим», прикритим лівою фразою.

Опортуністична ідеологія в лавах комуністичної партії є рупором чужих нам соціально-класових категорій, що сходять з історичної арени.

Шлях правого опортуністичного ухилу в своєму логічному розвитку за капіталістичних умов — є шлях зрощування з капіталізмом, запродавства інтересів пролетарської революції.

Шлях правого опортуністичного ухилу в умовах пролетарської диктатури—це шлях капіталістичної реставрації, шлях поступки завойованих пролетарських позицій.

Правий одверто-опортуністичний ухил, що по ньому тепер розпочато нещадний огонь партії, являє досить реальну небезпеку. Істотність його полягає в спробах ревізії генеральної лінії нашого руху, в вимозі послабити темп соціалістичної індустріялізації нашої країни, радикального соціалістичного перетворення сільського господарства, в одмові від будівництва таких ґрунтовних соціалістичних пунктів у сільському господарстві, як великі радянські господарства та колгоспи, в одмові від посиленого соціалістичного наступу.

Правий ухил намагається підмінити політику індустріялізації, політику розгортання виробництва засобів виробництва «ситцевою політикою», політикою капітальних вкладів у легку індустрію за рахунок важкої; політику соціалістичного наступу, що неодмінно викликає загострення класової боротьби на даному етапі нашого розвитку—теорією мирного вrostання куркуля в соціалізм.

В останній час опортуністичні напади правих елементів на партійну лінію активізувалися. Праві уклоністи розглядають наше становище, як майже безвихідне, наступний курс партії, як засуджений на загибель, і за «рятувального» круга пропонують партії капітулянтські теорії, теорії затри-

мування росту соціалістичних елементів, теорії здавання пролетаріатом позицій у вирішальних питаннях. Правий ухил тепер у стадії оформлення, кристалізації. Цілком наявні симптоми перетворення ухилу в оформлену політичну течію, одверто протилежну ленінській лінії партії. Праві починають відтворювати троцькистські фракційні методи боротьби з партією, намагаючись розколоти її залізну більшовицьку єдність лав.

Однаке, партія дала однодушну й рішучу відсіч правому ухилу. Партія рішуче бореться з конкретними проявами правої опортуністичної теорії й практики та обивательського примиренства.

* * *

В якій мірі підпадає правій небезпеці комсомол? Комсомол—організація з виховавчими функціями. Цей його характер визначає ширшу соціальну базу, ніж у партії. Комсомол веде роботу в напрямку стовідсоткового охоплення робітничої молоді, повного охоплення наймитства, широкого втягнення бідняцької молоді. Відбираючи з середовища молоді середняцької, службової, інтелігентської та інш. окремі найкращі елементи, перевірені на дієво-активній участі в процесах соціалістичного будівництва, свідомо-віддані інтересам пролетаріату та що розуміють його революційні устремління,—комсомол, за всіх цих обмежень та за суворого прийому, значно ширше, ніж партія, охоплюючи ці соціальні категорії, знає не мало фактів, коли в його лави пролазять чужі елементи. В теперішній час відсоткове співвідношення соціальних груп у комсомолі має такий вигляд:

а) Робітників—42,0%; б) наймитів—9,3%; в) бідняків—31,9%, г) середняків—6,8%; та інших—10,0%.

Більша частина комсомольської маси являє собою людський матеріал, що лише дозріває в політичному розумінні, політично оформляється, виробляє та засвоює політичний світогляд.

Комсомольські кадри свідомо не переживали «принад» царизму, не мають досвіду підпільної революційної боротьби, не мають достатнього революційного загартування, десятиріччями вихованих бойових революційних традицій. Величезна частина комсомольського молодняка не лише не пройшла гарту громадянської війни, а навіть не пережила свідомо цих революційних процесів.

З цього погляду комсомол у більшій мірі, ніж партія підпадає просякненню чужих негативних впливів.

Комсомол запроваджує більшовицьке виховання кадрів в умовах дрібно-буржуазного оточення. Молодь, яку охоплює спілка, не несе з собою кристалево-чистої пролетарської ідеології. Певний відбиток дрібно-буржуазної ідеології в значній частині тої молоді, що її спілка охопила та охоплює, існує.

Серед охопленої селянської молоді немало комсомольців просто з дрібно-буржуазною психологією, та й виробничі організації в цілому ідеологічно значно міцніші, ніж сільські, не позбавлені просякнення дрібно-буржуазної

психології, головним чином, через значні переугруповання в робітничій класі й робітничій молоді, доплив на виробництво селян, селянської молоді.

З цього погляду небезпека просякнення правого ухилу в лави комсомолу більша, ніж у партії.

Носіями правої опортуністичної ідеології в комсомолі в основному є дрібно-буржуазні та непролетарські елементи. В комсомол затесалось чимало класово-ворожих елементів, які є рупором дрібно-буржуазних настроїв, вимог, тенденцій, одвертими, свідомими носіями ворожих поглядів та ідей. Процес вияву класово-ворожих елементів зараз іде особливо інтенсивно. І це пояснюється тим, що класово ворожі елементи, які примазалися до комсомолу, не могли не виявити свого обличчя підчас форсованого соціалістичного наступу, що викликав загострення класової боротьби. Класово-чужий елемент у момент загострення класової боротьби природньо опинився по той бік соціальних барикад.

З цього всього виходить, що праві настрої в комсомолі, як і в партії, мають свій певний ґрунт. Вони сягають своїм корінням у дрібно-товарове виробництво, що породжує капіталізм «щоденно, повсякчасно, щохвилинно, стихійно і в масовому масштабі» (Ленін).

З усього цього, по-друге, випливає, що праві настрої, правий опортуністичний ухил не є щось епізодичне, що випадково з'являється в партії та в комсомолі, навпаки, це за умов існування клас та класової боротьби, постійна небезпека, актуальність якої в різні періоди нашого розвитку буває то більша, то менша.

Дієво-активна, політично-продумана боротьба з правою небезпекою, з правою опортуністичною ідеологією, мислима лише на основі всебічного засвоєння коріння, суті, природи і небезпеки правого ухилу, на основі справжнього озброєння теорією лєнінізму, всебічного усвідомлення лєнінської політики партії.

* * *

Оскільки актуальна права небезпека в комсомолі саме тепер? Якими шляхами проходить просякнення правого ухилу? В чому полягає конкретний вияв правої, одверто опортуністичної ідеології в комсомолі? На ці питання ми хочемо відповісти в цій статті.

Тепер не викликає ніяких сумнівів твердження про виключну актуальність правого ухилу в комсомолі. Обслідування Центральним Комітетом спілки та місцевими комітетами цілої низки сільських, вузівських та виробничих організацій наочно переконало в цьому.

Візьмімо Роменьську організацію. Ромни, як відомо, округа сільсько-господарська, тому й організація переважно сільська, з тоненьким робітничим прошаруванням. З 12 чи 13 райорганізацій Центральний Комітет обслідував шість. Низка обслідуваних організацій дала «класичні» зразки прояву правого ухилу. В Гадяцькому районі в с. Рашівці громадсько-політичне керівництво селом неподільно належало чужому, в минулому активно контр-революційному елементові. Радянські, господарчі, кооперативні та на-

віль бідняцькі організації, що керувались активними бандитами та керівниками банд, петлюрівцями, старшинами, поліцейськими чинами і т. п. грубо перекручували політику партії та радянської влади, демонстративно, неприховано гербували вимогами бідноти, громадсько-господарчі переваги (керівництво громадсько-політичним життям, кредит, розподіл лісу, землі й т. інш.) оддавали куркулеві, бандитові, людині з контр-революційним минулим. Бідноту буквально утискували. Рашівський осередок комсомолу, що налічує більше 40 чоловіка, зовсім байдуже дивився на цей дикий організований розгул ворога. Осередок благодушествовав, керівничий актив піячив та розпутничав, а окремі комсомольці, що були куркульськими підспівувачами, злигувалися з куркульством, одвідували куркулів, вкупі з ними проливали гіркі сльози з приводу «непосильного» обкладання куркулів сільсько-господарчим податком.

Майже таке ж саме становище в цілій низці інших районів Роменської округи: Березівському, Засульському та інш.

Осередок Південстали. Харків. Керували роботою чужі елементи. Вони душили ініціативу комсомольсько-пролетарського молодняка, вони грубо нехтували принципи внутрішнікової демократії, вони перекручували лінію спілки в найважливіших галузях.

На пленумі Іванівського району (м. Харків) виступає секретар виробничого осередку Депа з заявою, що політика партії в справі індустріалізації неправильна, що необхідно переорієнтувати капітальні вклади в легку індустрію замість важкої, звернути основну увагу на розвиток та зміцнення індивідуальних селянських господарств замість колективізації та радгоспівського будівництва.

В багатьох районах Ізюмської округи комсомольці не бажають вступати до колективів, виступають проти колективізації та радгоспного будівництва. Ці дрібно-буржуазні індивідуалістичні настрої найбільш рельєфно висловлено в листі комсомольця С. Зандера до редакції «Ді Заат».

Я не хочу йти до колективу, але секретар осередку каже:—«Ти мушиш іти, коли ти комсомолець».

— Чому ж я не хочу йти до колективу—зараз поясню. Я тепер маю своє господарство, де я сам собі хазяїн, ніхто не може мною командувати. Що хочу, те й роблю. А в колективі цього немає. Тепер моє господарство—тільки моє і я за нього відповідаю. А в колективі господарство належить усім, хазяїна немає, кожний хоче наказувати й ніхто не хоче робити.

Я ще й так думаю: якщо ми хочемо, щоб комсомольці були справді примірні хазяї, що вивели б нашу країну зі злиднів, збудували б нове життя, то вони це мають робити самі, своїми власними руками. Тоді ми й куркулів усіх випремо, якщо всі комсомольці будуть ретельними господарями...

Оце вам лист комсомольця, що одверто висловлює куркульські настрої. Є робітники-комсомольці, які заявляють: «електростанцію будуємо, радіємо, а ходити на роботу ні в чому».

Можна було б безконечно продовжувати виклад фактів прояву правої опортуністичної ідеології в комсомолі. Але й цих досить для того, щоб potwierдити подані вище думки.

Все це каже за безсумнівну актуальність правої небезпеки в комсомолі. Все це каже за те, що права опортуністична ідеологія, виявляючись найбільш широко в сільських організаціях комсомолу, актуальна і для виробничих організацій, що теж не застраховані від дрібно-буржуазного впливу.

Прояв правої одверто-опортуністичної ідеології в комсомолі іде по лінії вимоги затримати швидкий темп соціалістичної індустріалізації нашої країни, вимоги переорієнтації капітальних вкладів, швидкого розгортання темпу будівництва легкої індустрії за рахунок важкої, відмовлення од прискореного соціалістичного наступу на капіталістичні елементи міста та села, проповідування теорії мирного співжиття з класовим ворогом, недооцінки значіння колгоспного та радгоспного будівництва, як основного фактору в справі соціалістичного переустаткування сільського господарства.

Своєрідний прояв правого ухилу в комсомолі полягає в узялобому діяльстві, ідейному крихоборчестві, голому практицизмові, дрібнобуржуазній обмеженості, перевазі особистих інтересів над інтересами класу, в загубленні революційної перспективи, забутті загально-пролетарських інтересів. Це стало актуальним не несподівано. Воно знову таки обумовлюється дрібно-буржуазним впливом і живиться негативними рисами нової економічної політики.

Аналіза ідеологічного стану комсомольських лав, окремих ланок спілки, зо всією категоричністю висуває перед комсомолом дві невідкладні задачі.

Насамперед, систематичну, поглиблену проробку постанов партійних з'їздів та пленуму Центрального Комітету, засвоєння генеральної лінії нашого руху, лінії, визначеної партією згідно з лєнінськими заповідями, розвиток масового руху за оволодіння теорією лєнінізму; по-друге, вчасну, дієво-активну теоретично-усвідомлену, більшовицько-непримиренну боротьбу з кожним окремим проявом правої опортуністичної ідеології, правих хитань, одверто дрібно-буржуазних настроїв, занепадництва та нидіння, узялобного діяльства, голого практицизму, ідейного крихоборчества, забуття загально-пролетарських інтересів.

Як стоїть у нас справа з проробкою постанов партії, пропагандою сути, природи та небезпеки правого, одверто-опортуністичного ухилу?

Аж геть не задовольняюче, часто рішення з'їздів проробляють формально. Протягом 40—50 хвилин ретельний доповідач райкому чи окружному «всеоб'ємлюще», з претензіями на вичерпну повність, викладає програму нашого господарсько-політичного й культурного розвитку. Зрозуміло, що засвоїти таким чином суть постанов партії комсомольці не в змозі. Правий ухил проробляється досить поверхово, «з нальоту», часто «в один присест». Систематичного, обдуманого-теоретичного пояснення сути та небезпеки правого ухилу й примиренства до нього в цілій низці навіть великих організацій немає. Не рідко актив, що сам не розуміє історичного коріння, сути правого ухилу, вносить плутанину в голови комсомольців, неправильно ви-

світлює характер доби, що її переживаємо, по різному тлумачить питання про наступ, про загострення класової боротьби, перекручує партійні визначення суті та небезпеки правого ухилу. Це стосується, зрозуміло, в найбільшій мірі низового, периферійного комсомольського активу, але не лише його. Помилки припускає і керівничий актив, помилки припускає навіть преса.

Прочитайте № 2 журналу ЦК ЛКСМУ «Молодий Більшовик» (січень, 1929 р.), в якому поміщена стаття Проня на тему «Соціяльне коріння й джерела правого ухилу».

Поверховий перегляд цього «теоретичного перла» робить просто гнітюче враження.

«Молодий Більшовик» з безапеляційною «точністю» встановлює дату зародження правого ухилу. Він пише:

«Ще 1917 року в партії зародився правий опортуністичний ухил (на чолі з Каменєвим і Зінов'євим), що заперечував соціялістичну революцію й соціялістичне будівництво в Росії, не розумів взаємин між пролетаріатом і селянством у боротьбі за владу, і не вірив, що пролетаріат зможе повести за собою селянство проти буржуазії».

Промовляти такі елементарно-безграмотні речі—значить безсоромно фальсифікувати історію. Але не слід дивуватися. Фальсифікування історії, ми гадаємо, має цілком зрозумілий ґрунт: автор і редактор розуміються на історії партії не більше, ніж ми з вами на китайських ієрогліфах. Вони не в змозі сягнути думкою в минуле нашої партії і зрозуміти, що правий ухил, далеко «старіший» від автора та редактора. Хіба ж праві опортуністичні тенденції на протязі історії партії ні в якій мірі не просякали в окремі групи тих, хто йшов укупі з Леніним і хто лише протягом боротьби звільнявся од впливу опортунізму?

Хіба ж ліквідаторство, притаманне меншовизмові доби чорної реакції, чуже більшовицькій партії, як такий, не охоплювало окремі найменш стійкі групи більшовиків?.. Хіба ж «богошукання», на чолі з тов. Луначарським, не має нічого спільного з історією партії більшовиків?.. і т. д.

Ми вже казали, що природі більшовизму чужий опортунізм. Більшовизм ріс, міцнів, загартовувався, консолідувався в боротьбі з опортунізмом.

Але окремі товариші підпадали впливові опортунізму, виявляли праві опортуністичні настрої, з якими партія також рішуче боролася, як і з опортунізмом взагалі.

Та чи лише це глибоко-принципова помилка статті «Соціяльне коріння й джерела правого ухилу»?

Вся стаття являє собою «класичний» зразок елементарно безграмотної плутанини, легковажного ставлення до характеристики соціальної природи правого ухилу. Вона викидає кумедні гасла:

«Наше покликання й завдання—перетворити світ і на підставі безпощадної самокритики й ідейно більшовицької єдності навколо бойового штабу партії—ЦК ВКП(б)—всадити гострий ніж в серце правої небезпеки».

В статті ви знайдете, що «політика партії скерована на те, щоб розвивати в певному співвідношенні й легку індустрію, не беручи звичайно курсу на її розвиток».

В статті закликають «не лише догнати їх (капіталістичні країни—І. Іс., але й перегнати не тільки в політичному (!!!) відношенні, а й технічно-економічному». В статті проголошується війна на два фронти: «Проти примиренства й центризму, ідейно більшовицька єдність навколо генерального штабу партії—ЦК ВКП(б)—на боротьбу з ухилами й примиренством з ним (!)».

Останній «перл» просто запозичено свідомо чи несвідомо з арсеналу меншовицько-троцькистських наклепів. Саме троцькисти обвинувачують ЦК ВКП(б) в центризмі. Їм підгукує автор «Соціального коріння та джерел правого ухилу». Таке пояснення соціальної природи коріння та небезпеки правого ухилу, а також генеральної лінії нашої партії обурливо-безвідповідальне, вносить плутанину в голови непідготованих читачів. А журнал має 10.000 читачів—молодих селян!

Але якщо іноді кепсько стоїть справа з розумінням постанов партії, з роз'ясненням суті, коріння, небезпеки правого ухилу та примиренства, то аж геть не задовольняюче стоїть справа і з боротьбою проти конкретних носіїв правої одверто опортуністичної ідеології. Зовсім наявним є розрив поміж загальними балачками про праву небезпеку та конкретною боротьбою з нею. Аж геть не всі комсомольські організації на ділі мобілізували маси комсомольців на боротьбу з правою небезпекою. Хвалебні дитирамби та пустопорожнє «алілуя» партійному курсові, не поєднані з дієво-активним та вчасним подоланням будь-якого прояву правої ідеології, пологнуть не мало комсомольців та активу, вихованого на дзвінкій фразі та фактичному безділлі. Це теж є своєрідний прояв обивательського примиренства.

*
*
*

Теперішній етап розвитку правого ухилу потребує значного посилення боротьби з ним. Комсомольські організації повинні зосереджувати свою увагу та енергію на ліквідації розмишки між загальними балачками та конкретною боротьбою. Будь-який прояв опортуністичної ідеології, перекирчування класової лінії, відхід від партійних позицій—повинні зустрічати найрішучішу більшовицьку відсіч. Вкупі з цим ні в якій мірі не мусить бути послаблена боротьба з троцькизмом, що став на одверто контр-революційний шлях.

Борючись з правою небезпекою та троцькизмом, перемагаючи настрої вузькоколобого діляцтва, ідейного крихоборчества, загублення революційних перспектив, з'єднуючи комсомольські маси довкола здійснення генеральної лінії партії, комсомол повинен розвивати широкий теоретичний рух, глибоку ідейність, виховуючи з комсомольців справжніх інтернаціоналістів революціонерів-ленінців.

ПЕТРО ЛАКИЗА

ДО ІСТОРІЇ ОДНОЇ КАР'ЄРИ

(Кілька зауважень)

Кажуть, що дехто в Києві пізнає в деяких постатях героїв роману «Місто» В. Підмогильного, певні риси живих людей, немов би пізнають навіть певні, живі й відомі особи з літературних кіл. На цій підставі говорять про насквільність, про памфлетність цієї частини роману, закидаючи авторів навіть невміння загалом перевірити здобутий життєвий матеріал.

Що в особах роману пізнають живих людей, це тільки доводить художність самого твору, показує, що ці герої його—живі люди, а не схеми. Це треба б поставити в заслугу авторів. Може, правда, виникнути закид авторів в копіюванні з життя, у фотографуванні життя. Те, що іноді декого з тих читачів, що знають літературні кола, може спокусити робити порівняння окремих постатей роману з живими людьми, або пізнавати окремі живі риси відомих йому осіб, не дає, звісно, ніякого права говорити про те, що це фотографія життя. Нам здається, що оточення, а саме літературне життя, яке так майстерно, художньо подає автор, дає привід декому робити якісь порівняння.

Степан Радченко свою кар'єру проходить в оточенні нашого літературного життя. Багато характерних рис літературного життя автор подав дійсно художньо-правдиво. Правда, мусимо застерегти, що це ще не значить, що то все літературне життя. Але то не так важно. Автор тому, мабуть, подав Степана Радченка в літературному оточенні, що найкраще його знає, що найвиразніше позначився в ньому такий тип, що, нарешті, так саме його подав автор.

Оточення, в якому живе Степан Радченко, звісно—важлива річ, але це не все.

Уяв'ям собі, що Степан Радченко з другої частини роману вступає не на письменницьку путь, а попадає на шлях артиста, педагога, професора або просто якогось фахівця на якійсь ділянці життя. Від того—соціальна природа його ніяк не зміниться. Він залишається тим самим виходцем з села—селяком у минулому, що здобув школу «революційної» роботи в сельбуді, профспілці «Робземліс» то-що, що прийшов у місто зі своєю філософією «родючої сили» землі з поглядами на життя, «як на гору в Панаса» і що взяв собі за правило «брати приступи в житті облогою».

Степан не жив загально-людськими проблемами. У Степана й «гризота затишала» найчастіше «без великого з його боку клопотання».

Він міг говорити про змичку міста з селом, про мистецтво та інші ви-

сокі матерії, а «потай заздри́в на красну Максимову (бухгалтера Шкіргресту—П. Л.) долю», як каже автор *).

Від села він відірвався, нічого спільного з ним не мав. Автор говорить: «він (Степан—П. Л.) не раз уже спостерігав у собі зміну, примусом одвертаючи від неї думки, а тепер мусив признатись собі одверто—село стало йому чуже. Воно потьмарніло в його спогадах (це дуже хутко сталося після його приїзду в місто—П. Л.), як блідне ліхтар в проміннях дня». (Стор. 63). Степан відчував, що

«Село відсувалося від нього, він починав бачити його в далекій перспективі, що лишає від живого тіла схематичні риси. І йому стало страшно, як людині, що під ногами в неї схитнулась земля». (Стор. 39).

Степан—одірваний кусень з села, що втратив під собою ґрунт. Навіть краще було б сказати, що він—викидень з села.

Попадає ж він у місто в оточення, що не тільки не збагачує його світогляд, а ще більше зміцнює його погляди на життя, як на «дитячу гру в Пана́са». Він в житті теж колись «бил полон дерзаний», але

«провалившись кілька разів на тонкому льоді, змокнувши й намерзнувшись у цих холодних купелях, він хотів бути обережним, і тим часом зовсім спинився, кожен рух уважаючи за небезпечний». (Стор. 71).

Він рано почав цінити вартість того, що на думку всякого дрібного буржуа найбільше важить у житті. У розмові з Максимом (сином крамаря, у якого Степан жив—П. Л.) герой якось каже:—«Тут у місті, я вам скажу, гроші потрібні, посада. О, якби гроші». (Стор. 71).

Він був «приблудним пташеням», що «уперто розгортало свої крила» «в трухлявому гнізді—принишклому домі Гнідих» (крамарі—П. Л.), що ...розкладався, «умираючи повільною смертю»—за словами автора. Ну й, звичайно, те «пташеня» в 25 років вбирало в себе й традиції цього гнізда. Для Степана і у місті «життя—це широкомовна, галаслива лотерея..., де на один щасливий білет припадають тисячі порожніх тонісіньких квитків, і брати участь у тиражі можна тільки раз». (Стор. 96).

В місті Степан стає, так би мовити, розумовим пролетарієм інтелігентом.

Життя та праця розумового робітника й за наших умов виховує індивідуалістичну психологію. Умови праці за невеликими винятками, часто густо носять індивідуалістичний характер, а це не абияк заважає вихованню колективної масової солідарності.

Інколи поставлені в умови неорганізованої, ізольованої боротьби на самотужки за свій страх та ризик, ставить інтелігентного робітника в залежність від зовнішніх обставин життя.

Це, між іншим, вироблює у них більшу пристосованість до життя, більшу гнучкість та легкість у компромісах, вчинках за рахунок можливості відвоювати собі право на більший кусень пирога, на ласішу його частину.

*) «Місто». В. Підмогильний, стор. 69.

Такі люди найшвидше засвоюють собі методи фізкультури в житті. Холодна розрахованість, компромісовість, уміння обходити небезпечні місця, інколи «намерзшись у холодних купелях», дає їм школу ступати в житті обережно й брати облогою життя.

Серед них сильні натури, з тих, що невдоволені життям, що віддають увесь свій запал, увесь жар душі—намагаються часто самотужки пускатися на штурм. На цьому ламають собі дуже скоро карк, скиглять, опускаються, а інколи так під акомпанімент власних зойків проходять усе життя. Оці одірвані кусні з села, ці викидні села, що попадають у такі умови, що не поривають зі своєю індивідуалістичною психологією, поповнюють кадри Степанів то-що.

Ці рвачі, на зразок Степана, що живуть методами облоги, більше ніж хто інший, швидше за інших здобувають краще, тепленьке місце. На їхній вік за наших часів тепленьких місць іще стане. Тому вони в песимізм не впадають.

Їхній молочний брат, тільки більш жилавий, відомий «залізний» чоловік Кость з оповідання «В Степу» Гр. Косинки. Це вже фашистський паросток, що «ріже шкіру на нашому дядькові, чи прищепиться князь Крапоткін». (До речі, Махно в оповіданні «Третя Революція», це з тих самих «залізних» людей в дії).

Це все матеріал, що в студентських колах править за ідеологів з «Чубаровського провулку». Тому, так насторожено зустріло студентство тип Степана, бо в ньому пізнають оті постаті «фашистствующих, естетствующих» нових людей з винниченківською мораллю.

* * *

Мусимо неминуче заглянути частково в минулу творчість В. Підмогильного. Це дасть можливість усвідомити дещо в романі.

У галереї героїв В. Підмогильного Степан Радченко не одинока постать Степана. Приміром, герой з оповідання «Проблема хліба» є також прообраз Ст. Радченка, тільки більш вульгарізований та спрощений. Для нього проблема життя, то є проблема шлунку.

Нове життя в нього починається, як «шлунок задоволено» і тоді «душа шугає над світом, як дух-творець» *).

Про себе каже герой того ж оповідання:

«Я споглядаю сам себе. Там, на базарі, де моя подруга (перекупка, вже в лігах, що з нею живе—П. Л.) продає пиріжки,—сварка, лайка, заздрість, брехня,—а я виростаю з цього, як холодна хризантема на угноєній землі... Так де-не-де на ланах життя повстаємо ми, самотні, пишно-холодні квіти...» (Стор. 169).

Оці пишно-холодні базарні хризантеми йдуть дуже легко на компроміс, аж до убивства людини за кавалок їжі. Так убив герой цього оповідання діда на баштані, вступаючи далі в життя без гризот та сумніву. Для них проблема життя, це їхній шлунок, нерви. Тут їхня філософія, їхня мораль.

*) В. Підмогильний—збірка «Проблема хліба», стор. 168.

У героя з оповідання «Проблема хліба» душа співає «радіючи, що напхане черевом».

Другий герой з оповідання «Собака» рішає, «що право на існування має тільки те, що можна спожити», «йому раніше потрібний шмат хліба, а потім думка». (Стор. 174, 175). Це завершена, закінчена життєва філософія усіх Степанів. Таких людей у творах В. Підмогильного ціла галерея: товариші літуна Сергія («Військовий літун») — начальник станції, («В епідемічному бараці»), нарешті, як завершення усього — цілком закінчений тип Степан Радченко.

* * *

У галереї героїв В. Підмогильного є ще інші типи людей. В одній з повістей, а саме «Остап Шаптала», є герой Остап Шаптала, що живе якимись химерними мріями. Він у мріях носить образ сестри, що конає на смертній постелі. Цю мрію, що він утворив, сам собі не уявляє, він не може здати собі справи з того, що з ним.

Коли після смерті своєї сестри він отверезився і побачив, що його мрія розвіялася, як дим, автор якось про нього говорить:

«Тоді він зрозумів, що в дійсності... то була мрія, що прилинула й захопила його всю душу, затьмаривши й затерши раніші думки й почуття. (Стор. 47).

Остап Шаптала з тих людей, що для них життя чудове тільки тоді,

«...коли скупчити його в собі самім, і отруїне, коли віддавати себе іншим; що чуття, коли їх виявити, в'януть, мов зірвані квітки і живуть вічно барвисті, коли їх переховати в душі...». (Стор. 94).

Стара хазяйка, в якій живе Шаптала, якось говорить про одного з товаришів Шаптала: «І що воно за людина... біжить, кричить, лютує... А що йому треба, він сам доладу, мабуть не тямить». В тій повісті всі такі люди, в тому числі й Остап, що доладу не тямлять, чого їм треба. Одні з них чогось лютують по хатньому, звичайно, інші ж, як Остап Шаптала, живуть у мріях.

Коли Остап починав розуміти ефемерність своєї мрії, що його гріла, то йому ставало «холодно... і він гадав, що гине». Автор каже:

«Коли він (Остап—П. Л.) гадав, що мрія, якій він віддається—омана, його охоплювала млість, тягуча, липка, що робила тіло купою тіста, а думками опановувало безволля, бо, зневірившись у мрії, він губив усе.

Усе робилось нікчемним, дрібним, і шлях страждання, яким він дійшов до мрії, яскраво виступав перед його на доказ, що марні ті його поривання». (Стор. 66).

Спроби Остапа Шаптала повернутися до реального життя, ніяк не виходять. Він відвертається від них. Одного разу в нього закохалася дівчина, що він її врятував од смерті. Вона хотіла повернути його до реального життя, але це не вдається, бо йому потрібна в житті мрія, що мусила бути йому «тлом, на кону мали заслатися прийдешні пригоди». Без мрії, «душа

його була подібна до порожнього будинку, що його кинув мешканець на призволяще». (Стор. 110).

Остап Шаптала, звичайно, цілком інший тип, аніж Степан Радченко. Це люди, що тікають од життя, від дійсності.

* * *

Загострена класова боротьба, що що-року, починаючи з Жовтня, втягає все ширші маси людей, примушує або ставати по один чи другий бік цих класових боїв, або відштовхує осторонь в «тихие заводи».

Разом із цим розпочалася широка інтенсивна боротьба за новий соціальний уклад, що в корені підриває проіржавілі скрепи, що підтримували старі соціальні зв'язки. У цю велику боротьбу втягаються все нові та нові сили.

Загострена соціальна і політична боротьба ускладняє стан окремої особи, що своїми умовами існування не штовхається до єднання та солідарності.

В той же час Ленін не раз підкреслював, що тому, що ми живемо в дрібно-буржуазній країні, то база для зростання капіталізму тут є твердіша, аніж для комунізму. Поки ми не утворимо міцної бази для соціалізму (через індустріалізацію країни) та тим самим підірвемо остаточно базу капіталізму, доти в нас буде ґрунт для появи отаких розгублених «м'ятущихся» душ.

Особливо тому, що поруч з загостренням класової боротьби у нас чується віддалена, підземна луна загально-світової грози, що насувається на весь світ, викликає ще більше «душевное смущение и смятение». На цьому ґрунті і ростуть різні песимістичні настрої. Люди, що вибиті з рейок сучасного життя, неминуче попадають в затоку. Такі люди шукають собі якихось мрій, живуть спогадами про минуле, хоч би й з дитинства, і за всім тим ховаються від дійсності.

В оповіданні «В епідемічному бараці» (збірка «Проблема хліба») є кілька героїв, що живуть також якимись мріями, хоч і маленькими. Все то люди у яких хтось, немов-би «вийняв молоду душу й роздушив», як в одній з сестер-жалібниць.

Все то люди, що мають маленьке «я». А маленьке «я» робить людину, що самітня й не має соціальних зв'язків з класою, яка може виховати дух солідарності, колективної відпорності, «частиною великих обставин життя», як каже один з героїв оповідання «Сонце сходить».

Цей самий герой, Володимир Петрович, гадає, що він «утратив вплив на життя». В дійсності, він його ніколи не мав. Але за умов життя, кращих для себе, він був владарем свого закутку. А тепер він у своєму хатньому житті довісок: носить воду з криниці, доглядає хлопця, частково пореється по господарству. Всім заправляє його жінка. Володимир Петрович бачить, що життя «точилося поза ним, лишаючи йому тільки дивуватись та смутніти». Він гадає—«хто має «я» рівне нулю, той не живе, а додається». (Стор. 16, 17).

У В. Підмогильного ціла галерея таких типів. Це люди, що в них душа пуста. Їм треба чимось заповнити себе. Один рибу ловить, другий богу молиться і «уповає» на нього, як одна з сестер-жалібниць в лікарні, або живе своїм сином, як друга сестра жалібниця, а четверта, молода, віддалася чарам кохання, але відчуваючи, що це пройде не сьогодні-завтра, жахається пустки, шукає рятунку й надіється, що врятує її дитина.

До тієї ж групи треба зачислити й пані Ївгу з оповідання «Історія пані Ївги». В минулому—поміщиця з народницькими настроями, що ідеалізувала народ, а після революції приймає всі злигодні, як покуту за гріхи своїх предків. Це все люди, вибиті з колії.

В оповіданні «Військовий літун» є ще один цікавий тип—літун Сергій. В минулому—син багатих людей. Вертаючись з фронту до тітки, він, з дитинства некрасивий (каліка з горбом), хоче жити. Але уявляє собі тільки особисте життя.

Тітка, що ніяк не може помиритися з революцією, з своїми втратами, веде боротьбу, звязана з якоюсь контр-революційною організацією і кличе Сергія на боротьбу. А Сергій на це відповідає:

«Я розумію вас, тьотю,—але це неможливо». —Неможливо,—відповів він,—бо в мені немає ненависти».

Дійсно—для нього це неможливо. З старим він порвав, але до нового не пристав. Він шукає для себе рятунку в особистому житті. Він ніколи не кохав жінки. Він її шукає. Але всі спроби невдалі. Жінки відвертаються від нього. Одна з них, що хотіла йому віддатися, захопившись відважністю його в льоті, зазнайомившись з ним, утікла від нього, сказавши йому на прощання:—«Вам не треба спускатись на землю».

Сергій побачивши, що його особисте життя не виходить, а поза тим життя він собі не уявляє, покинувши мрію покохати жінку, він, правда, на хвилину немов намагається піднятися, над усім цим, але нічого не знаходить.

Одного ранку під впливом таких настроїв він сам виїтає на повітроплавні, немов шукає чогось. Летить все вгору, вгору не враховуючи кількості бензину. Раптом згадавши про бензин, він побачив, що його чекає загибель. Тут Сергій відчув найбільше, що «життя хоче бути». Але неминучість (загибелі його—П. Л.) насувалась на нього й він спокійно чекав її». (Стор. 140).

Це люди, що живуть химерними мріями, не знають, що з собою робити, бо, крім особистого життя, не уявляють іншої можливості для того, щоб прикласти себе, свої сили, енергію. Це здебільшого люди з паралізованою волею. А за наших часів основний герой,—це воля людини, поєднана з колективом. І в житті і в людях бореться нове й старе.

А ті, що з індивідуалістичною психікою, що легко вибиваються з колії нашого життя, одходять од життя від дійсності до мрій, до невідомих чарів. Ці люди інакше розв'язати проблеми життя для себе не можуть. «Філософи лише різними способами поясняли весь світ, а справа в тому, щоб змінити його»,—сказав Маркс. Цього ці люди не розуміють і не здібні на це.

Вони шукають філософського каменя, щоб ним хтось переробив життя. Вони відчують, що нічого не можуть зробити й відвертаються від дійсності. Утворюють для себе якісь казкові мрії. А життя їх відштовхує з дороги. Вони запливають в «тихую заводь», що заростає ряскою, поки широка чергова хвиля цілком не змиє їх.

Ці люди не розуміють, як нова людина переробляє життя. Їх лякає, що через певний час погасне сонце. А життя треба перебороти, зробити легендарним. Вони не можуть проїнятися легендарною, але дійсно реальною мрією, як один із героїв Н. Огнева в оповіданні («Крушение антенны»), що мріє, як «земля—керована наймогутнішим мотором в своєму центрі—рушиться у свою дорогу по своїй «орбите», а не знаменований сонцем». Ці мрії, хоч і являються мріями, але мають ґрунт науки під собою. Висновки А. Ейнштейна, що «нема енергії без маси», що матерія рівноцінна енергії, а звідси висновок, що матерія та енергія можуть бути перетворені одна в одну, так само, як теплота може бути перетворена в механічну енергію—все це дійсно дає підставу для легендарних, але побудованих на науці мріях. Нові люди теж повинні мріяти.

«Нет в мире лучшей мечты, как сделать нашу жизнь легендарной».

(Далі буде)
